

Intervju med Erik Søndena

**Tekst og foto:
Jarle Eknes,
fagsjef i SOR**

Erik Søndena har for kort tid siden avlagt doktorgrad på tema kriminalitet og utviklingshemning, og jobber nå med å etablere videreutdanningstilbud i utviklingshemning og psykisk helsearbeid. Rapport har tatt en prat for å høre mer om hans engasjement, funn og vyer.

Etter hovedfag i psykologi i 1992 arbeidet Søndena 3 år i PP-tjenesten, ett år på Ekne kompetansesenter og 5 år i habiliteringstjenesten i Sør Trøndelag. Han ble så den første ansatte ved Sentral fagenhet for tvunget omsorg, og gikk deretter over i et doktorgradsstipendiat om utviklingshemning og kriminalitet. Søndena er nå ansatt ved NAKU, og arbeider for tiden med å utrede muligheter for videreutdanningstilbud i psykisk helsearbeid.

Hva er bakgrunnen for at du valgte å forske på kriminalitet og utviklingshemning?

– Dette har sammenheng med jobben i Sentral fagenhet for tvunget omsorg. Enheten er innrettet mot å ivareta personer som ikke er soningsdyktige på grunn

av utviklingshemning. De utgjør en veldig liten gruppe i Norge, og det ser ut til at den tynnes ut enda mer. Det er ikke mange som er dømt på de vilkårene i Norge. Det er jo positivt i seg selv. Men det jeg hadde en antagelse om var at Norge ikke skiller seg så veldig fra andre land som

vi liker å sammenligne oss med. Jeg hadde en antagelse om at det befinner seg en del personer med utviklingshemning og kriminalitetsproblematikk i en gråsone, at de befinner seg i fengsel, i psykiatri, i rusmiljø. Mange av disse er ikke fanget opp og registrert i de tjenestene som gis for utviklingshemmede. Dette kan være personer som fungerer marginalt i normalsamfunnet, men som ikke fungerer svakt nok til å bli omfattet av spesialiserte omsorgstjenester. Og som kanskje heller ikke ønsker å være en del av det systemet.

Hvordan ser dette ut i Norge sammenlignet med våre naboland?

– I Norge har vi 8–10 personer på landsbasis som er omfattet av tvungen omsorg. I Danmark er det nesten 50 ganger så mange, mens Sverige ikke har noen. Dette fordi Sverige ikke har strafferettslig særomsorg for personer med utviklingshemning. Mitt spørsmål ble da: Hvor befinner disse folkene seg? Er det slik at de er veldig lovlydige i Norge, sammenlignet med Danmark? Eller England og Tyskland, som også har svært mange flere personer med utviklingshemning registrert under tvungen omsorg. Jeg hadde en viss antagelse om at mange av dem befant seg i fengsel. Noe jeg for så vidt har fått bekreftet. En forklaring kan dessuten være at den norske sosialtjenestelovgivningen forhindrer kriminalisering av lovbrudd begått av personer med utviklingshemning.

Hvilke andre funn gjorde du i ditt doktorgradsarbeid?

– Vi gjennomførte evnetester og andre undersøkelser med parametre for livssitu-

asjon, historikk og så videre. Og soningsvilkår i fengsel. Vi fant at det var en rekke områder som virket i disfavør til personer med svak intellektuell fungering. Det var svært utbredt med avbrutt skolegang, manglende arbeidserfaring, svakt sosialt nettverk.

Hvilke konsekvenser får det når personer har utviklingshemning, uten at dette er kjent i rettsapparatet?

– En tredjedel var undersøkt i rettsapparatet, mens to tredjedeler av de vi fant med IQ lavere enn 70 ikke var utredet i det hele tatt. Situasjonen er for øvrig slik at det kan tas særskilte hensyn i straffeloven dersom personen har en utviklingshemning. Det står ikke at det skal, men at det kan. De domsendringene som kan gjøres da skal gjøres på straffenedsettelse og straffealternativer.

Mange av de med utviklingshemning som ikke er utredet kan dermed ha gått glipp av mulighet for nedsatt straff eller mer hensiktsmessig straffereaksjon?

– Slik er det. Dette er en paragraf som dessverre har blitt veldig lite brukt. Det er opp til forsvaret å nyttiggjøre seg en slik mulighet. Straff skal virke forebyggende på senere kriminalitet, noe nettopp denne paragrafen er innrettet mot.

Når de havner i fengsel med utviklingshemning som ikke er kjent, hvilke konsekvenser kan det få?

– De får jo informasjon på linje med alle andre ansatte, og det er ofte skriftlig informasjon. Dette blir naturligvis vanskelig for personer med utviklings-

hemning å forstå. Men de problemene kommer jo lenge før de havner i fengsel. Politiet opererer med et vanskelig språk under avhør, og den skriftlige informasjonen er ikke lett å forholde seg til når man har store kognitive vansker. Tilbudet de får i fengsel er ikke tilrettelagt i utgangspunktet, pluss at de har problemer med å nyttiggjøre seg tilbudet de får. Fengselet tilbyr jo både rehabilitering som går direkte på lovbruddet eller forhold ved lovbruddet, for eksempel rusprogram eller program for sinnemestring. De som er kognitivt svake deltar ikke på dette. Det er ganske enkelt fordi dette er programmer som er gruppebaserte, og personer med kognitive vansker har problemer med deltagelsen i slike grupper. Fengselsskolen tilbyr fanger å ta opp igjen fag, gi dem studiekompetanse eller høyskolefag, men dette treffer dårlig for dem med store kognitive vansker. De jeg fant i fengslene hadde ofte også et ganske dårlig forhold til skole. Heller ikke etter soning er det noen til stede for å fange opp og gi kontinuitet til det som eventuelt har vært bygget opp under soning.

Det var mange som hadde opplevd nederlag på skolen?

– Det var det. Noen av dem kunne godt ønsket seg å lære lesing og elementær matematikk, men de har så vanskelig historie knyttet til dette at det er veldig få av dem som deltar i skoletilbud mens de soner.

Litt høyere grad av isolasjon i fengselet

var det også i denne gruppen. De har som gruppe mindre sosialt samvær med medinsatte enn det andre fanger har. Men for enkelte innebærer det likevel mer sosial kontakt enn de er vant til. Enkelte har opplevd fengselsoppholdet som en av de mest betydningsfulle omsorgsarenaer de har erfart, og at fengselet har gitt dem en sårt tiltrengt trygghet. Dette er svært tankevekkende.

Hvordan bør disse utfordringene møtes?

– Det bør gis skoloring i flere lag her. Blant annet må domstolene kunne litt mer om psykisk utviklingshemning. Utviklingshemmedes som begår lovbrudd er en gruppe som er der og kommer til å være der. Særlig når man ikke lykkes godt nok med å integrere dem i samfunnet.

Politiet må definitivt vite mer. Det er ofte de som har førstekontakt, og som kan møte dem på en fornyet og bedre måte hvis de har nok kunnskap. Fengselsvesenet må også kunne mer. Her bør det ikke skje bare noe med de ansattes kunnskap, her bør det skje noe med hele strukturen. Det bør være mer tilpasning og grad av fleksibilitet innenfor rehabiliteringsprogram, og det bør etableres skoletilbud som er mer tilpasset denne gruppen enn det vanligvis er i dag.

I tillegg må kommunene og spesialisthelsetjenesten mer inn i bildet, særlig kommunene. Det må startes tidlig med planlegging for å gi dem et godt tilbud etter endt soning. Ellers går det fort galt for dem igjen. •••